

*Οι ιδιαιτερότητες της μνήμης
ως πηγής της προφορικής ιστορίας ,
προφορικές μαρτυρίες σύγκριση με άλλα
είδη και κατηγορίες ιστορικών πηγών.*

Εισαγωγή

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο αναπτύχθηκε ιδιαίτερα η προφορική ιστορία , μέσα σε ένα πνεύμα αναθεώρησης τόσο της θεματολογίας όσο και των μεθόδων της ιστορικής έρευνας (το ρεύμα των Annales) , σε αντίθεση με την σχολή του ιστορισμού που θεωρούσε ιστορικές πηγές αποκλειστικά τις γραπτές. Η προφορική ιστορία ,με κεντρική συνιστώσα τη μνήμη και τη διαδικασία ενθύμησης, αφορά προσωπικές ενθυμήσεις και μαρτυρίες , όπως αυτές εκφέρονται μέσα από προσωπικά ημερολόγια , αλληλογραφία, βιογραφίες, ένορκες καταθέσεις, συνεντεύξεις κ.λ.π

Σκοπός αυτής της σύντομης εργασίας είναι να εξετάσουμε τις ιδιαιτερότητες της μνήμης και τη λειτουργία της ως πηγή της προφορικής ιστορίας , καθώς και να εξετάσουμε την αξιοπιστία –που είναι το κύριο ζητούμενο-και τις ιδιαιτερότητες των προφορικών πηγών, σε σχέση με άλλες ιστορικές πηγές

Μνήμη και Προφορική Ιστορία

Μνήμη είναι η διαδικασία ανάκλησης και ανασύστασης εικόνων, ακουσμάτων, ιστοριών, εντυπώσεων , συναισθημάτων από τη ζωή μας.Είναι μία ενεργητική , δημιουργική και σύνθετη διαδικασία που έχει σχέση όχι μόνο με το παρελθόν αλλά και με το παρόν , μιας και η δημιουργία περιγραφικού αφηγήματος από αυτές τις ενθυμήσεις ,διαμορφώνεται σε μεγάλο βαθμό από την κοινωνική και πολιτισμική μας κατάσταση.¹

Είναι ένα ατομικό ,ψυχολογικό φαινόμενο, χάρη στο οποίο κατασκευάζουμε την αίσθηση του εαυτού μας. Ταυτόχρονα είναι υποσύνολο ευρύτερων συλλογικών ομάδων μνήμης , πολυεπίπεδη και ενεργή κοινωνική διαδικασία που προσπαθεί να ανασυστήσει το παρελθόν από ζωντανούς πληροφορητές. Κάθε ενθύμηση συνδέεται εκτός από την ατομική , με την οικογενειακή, την κοινοτική και την εθνική μνήμη, επηρεάζεται από τη συλλογική μνήμη ως έκφραση της συλλογικής ταυτότητας . Τα προσωπικά μας ενθυμήματα διαπλέκονται και με συλλογικές ενθυμήσεις και η ατομική μνήμη γίνεται κοινωνική. Το περιεχόμενο της μνήμης επηρεάζεται από το κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο παράγεται .²

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει να δούμε τα είδη της μνήμης που σχετίζονται με την προφορική ιστορία και πως αυτά λειτουργούν .

Η αυτοβιογραφική μνήμη λειτουργεί ως ενθύμηση –ανάκληση ενός γεγονότος που μας συγκίνησε, ή επειδή κάποιος μας το ζήτησε ή επειδή κάτι μας παρακίνησε (μια

1 L. Abrams (2014). *Θεωρία Προφορικής Ιστορίας*. Επιμ. Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν. Αθήνα: Πλέθρον, σελ. 113-149

2P. Thompson (2008). *Φωνές από το Παρελθόν. Προφορική Ιστορία*. Αθήνα: Πλέθρο, σελ. 157-205

φωτογραφία ή μια μυρωδιά). Η ταξινόμηση του γεγονότος και η δημιουργία αφηγήματος εξαρτάται από τον αφηγητή. Εξαρτάται από το στάδιο ζωής του αφηγητή, την ηλικία του, το φύλο του, την σχέση του με το γεγονός, την ανάγκη επιβεβαίωσής του και ποιο πρότυπο συμπεριφοράς θέλει να προβάλλει για το μέλλον.

Το φαινόμενο της εσφαλμένης ενθύμησης που αποτελεί και σημείο κριτικής για την προφορική ιστορία, είναι σπάνιο και συνήθως οφείλεται στην κωδικοποίηση του γεγονότος από τον πληροφορητή όταν αυτό συνέβη, στη στιγμή της ενθύμησης, στο είδος του γεγονότος. Συνήθως θυμόμαστε καλύτερα τα επαναλαμβανόμενα γεγονότα ενώ απωθούμε τα τραυματικά.

Η δημόσια μνήμη συνδυάζεται με την προσωπική μνήμη αρκετές φορές. Είναι η ενθύμηση, όπως εκφράζεται μέσα από συνεντεύξεις, επετειακές εκδηλώσεις, την επίσημη ιστορία και έχει σχέση με τον τρόπο διάχυσής τους που είναι μαζικός. Πολλές φορές η δημόσια μνήμη έρχεται σε αντίθεση με τη συλλογική, είτε καλύπτει γεγονότα λόγω της επώδυνης αλληλεπίδρασής τους με το παρόν. Πρέπει πάντα να λαμβάνουμε υπόψη την κυρίαρχη ιστορική αναπαράσταση στο δημόσιο πεδίο, αυτό που ονομάζουμε δημόσια ή λαϊκή μνήμη και τον αγώνα κυριαρχίας με τις μνήμες περιθωριοποιημένων ομάδων, ώστε να κατανοήσουμε ότι και οι κυρίαρχες ιστορικές μνήμες αλλάζουν μετά από ανατροπές ή ενσωματώσεις³

Οι προφορικές μαρτυρίες ως ιστορικές πηγές

Όταν αναφερόμαστε στις προφορικές μαρτυρίες ως ιστορικές πηγές, θα πρέπει να δεχτούμε ότι ουσιαστικά αποτελούν υποκείμενο της προφορικής ιστορίας και εννοούμε την αλληλογραφία, τις ένορκες καταθέσεις, τις αναφορές, τις κοινωνικές έρευνες, τις ανταποκρίσεις, τα ημερολόγια, τις βιογραφίες, συνεντεύξεις.

Από την αρχή της ενασχόλησης των ιστορικών με την προφορική ιστορία, αμφισβητήθηκαν έντονα τα προφορικά δεδομένα. Θεωρήθηκαν υποκειμενικά, σε αντίθεση με τις γραπτές πηγές. Η εχθρική στάση των ιστορικών σχετικά με την αξιοπιστία τους ήταν και η κύρια αιτία της καθυστερημένης καθιέρωσης της προφορικής ιστορίας ως επιστημονικό πεδίο στην Ελλάδα. Με την επίδραση της κοινωνικής ανθρωπολογίας αναγνωρίστηκε η προφορική μαρτυρία ως έγκυρη ιστορική πηγή.⁴ Σήμερα έχει αποδειχτεί ότι οι γραπτές πηγές δεν υπήρξαν πάντα αντικειμενικές, ούτε χρησιμοποιήθηκαν με αυτόν τον σκοπό. Αντίθετα κατασκευάστηκαν, αποτέλεσαν αντικείμενο συνδιαλλαγής, παραποιήθηκαν ή καταστράφηκαν από πρόθεση. Ακόμα και οι φωτογραφίες υποκρύπτουν σκοπιμότητα ή τα δημόσια αρχεία καθορίζονται από επιλεκτικές διαδικασίες. Αν και δεν προκύπτει ανωτερότητα των γραπτών τεκμηρίων, αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι οι προφορικές πηγές είναι έγκυρες και αξιόπιστες.

3L. Abrams (2014). *Θεωρία Προφορικής Ιστορίας*. Επιμ. Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν. Αθήνα: Πλέθρον, σελ. 113-149

4P. Βαν Μπούσχοτεν, Τ. Βερβενιώτη, Κ. Μπάδα, Ε. Νάκου, Π. Πανταζής, Π. Χαντζαρούλα (επιμέλεια) (2013). Γεφυρώνοντας τις γενιές: διεπιστημονικότητα και αφηγήσεις ζωής στον 21ο αιώνα. Προφορική ιστορία και άλλες βιο-ιστορίες. Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου, Βόλος 25-27 Μαΐου 2012

Η αλληλογραφία για παράδειγμα δεν εγγυάται την αλήθεια των συναισθημάτων του συντάκτη, ούτε γνωρίζουμε αν συντάχθηκε σύμφωνα με τις προσδοκίες του παραλήπτη. Έχουμε πλέον τα εργαλεία των κοινωνικών ερευνών που μας επιτρέπουν να ελέγχουμε την αυθεντικότητα των εγγράφων, όπως η αναζήτηση της εσωτερικής τους συνοχής, η διασταύρωση με άλλες πηγές, η αξιολόγηση των πληροφοριών σε σχέση με τα ευρύτερα συμφραζόμενα και η συναίσθηση της πιθανής μεροληπτικότητας.

Οι συνεντεύξεις εξαρτώνται τόσο από τον πληροφορητή όσο και από την προετοιμασία του ερευνητή, τον τόπο και τα μέσα της συνέντευξης. Εξαρτώνται ακόμη από τις προσδοκίες του ερευνητή, τον κοινωνικό του ρόλο, το φύλο, την τάξη, αν ανήκει στην κοινότητα που παρατηρεί Ταυτόχρονα, η δυνατότητα ηχογράφησης, αν και είναι χρονοβόρα, μας δίνει αξιοπιστία και έχει καταγράψει διαφορετικές διαλεκτικές μορφές όπως τα συναισθήματα, τη διάθεση του πληροφορητή, ιδιαίτερες εκφράσεις.⁵

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Χρέος του ερευνητή προφορικής ιστορίας είναι να διευκολύνει τον πληροφορητή στην ανάκληση των αναμνήσεων και στη διαδικασία της ενθύμησης. Ειδικά στην ανάλυση των μαρτυριών θα πρέπει να συνυπολογίσει όλους τους παράγοντες.⁶

Η ιστορία δεν είναι μόνο γεγονότα, δομές ή νοοτροπίες, είναι και ο τρόπος που οι άνθρωποι τα αντιλαμβάνονται τα παραπάνω, τα βιώνουν, ακόμα και τα φαντάζονται, καθώς προσπαθούν να επηρεάσουν το παρόν τους. Η δημιουργία προσωπικού αφηγήματος ή ακόμα και συλλογικής μνήμης ενέχει την φαντασία, μπλέκει το μύθο με την πραγματικότητα, τον υποκειμενισμό με την αντικειμενικότητα αρκετές φορές. Αυτή όμως είναι η δυναμική της και η γοητεία της καθώς η σημασία των μύθων στη συγκρότηση της συλλογικής μνήμης μπορεί να επηρεάσει καταλυτικά το παρόν.⁷

5P. Thompson (2008). *Φωνές από το Παρελθόν. Προφορική Ιστορία*. Αθήνα: Πλέθρο, σελ. 273-298

6L. Abrams (2014). *Θεωρία Προφορικής Ιστορίας*. Επιμ. Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν. Αθήνα: Πλέθρον, σελ. 113-149

7 P. Thompson (2008). *Φωνές από το Παρελθόν. Προφορική Ιστορία*. Αθήνα: Πλέθρο, σελ. 157-205

Βιβλιογραφία

- L. Abrams (2014). *Θεωρία Προφορικής Ιστορίας*. Επιμ. Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν. Αθήνα: Πλέθρον, σελ. 113-149
- P. Thompson (2008). *Φωνές από το Παρελθόν. Προφορική Ιστορία*. Αθήνα: Πλέθρο, σελ. 157-205, 273 -298
- Ρ. Βαν Μπούσχοτεν, Τ. Βερβενιώτη, Κ. Μπάδα, Ε. Νάκου, Π. Πανταζής, Π. Χαντζαρούλα (επιμέλεια) (2013). Γεφυρώνοντας τις γενιές: διεπιστημονικότητα και αφηγήσεις ζωής στον 21ο αιώνα. Προφορική ιστορία και άλλες βιο-ιστορίες. Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου, Βόλος 25-27 Μαΐου 2012